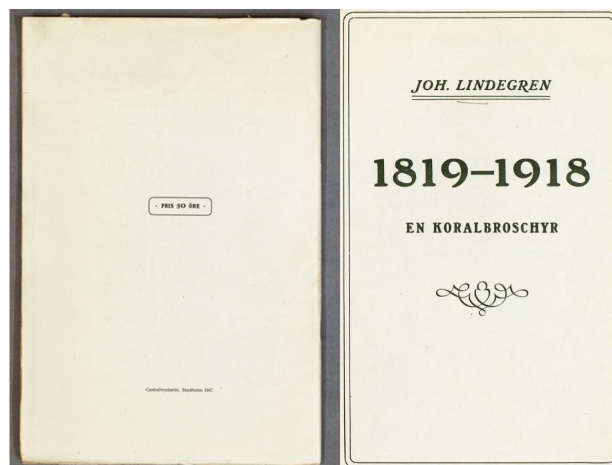


En Koralbroschyr

1819-1918. En studie över den protestantiska koralen

Förord till den elektroniska utgåvan

Detta verk av **Johan Lindegren** (1842-1908) har i december 2015 digitaliserats av Kungliga Biblioteket och i sin helhet anpassats för Projekt Runeberg av Ralph E.

INLEDNING.

De som på 1860-talet bevistade Wilh. Baucks föreläsningar i musikens historia fingo bland mycket annat godt veta, att den protestantiska koralen under reformationstiden var »en kraftig, rytm iskt lifvad folksång, icke att förlikna vid nutidens tröga, enformiga koral». Mera fingo vi oss visserligen icke till lifs i ämnet. Den »tröga, enformiga koralen» stod oföränderligen uppslagen på orgelpulpeten till gratisbegagnande af alla organisteleverna, hvilka kunde den så godt som utantill och blott behöfde öfva sig i transposition. Men den »rytmiskt lifvade folksången» blef oss alla en terra incognita.

Den gamla psalmboken af år 1695, som först långt sedermera rönte beaktande af några mera käckt utrustade naturer, såsom N. Södling, J. R. Humbla, B. W. Hallberg m. fl., låg då för tiden försänkt i fullständig vinterdvala i klockarestolarnes ide, där ingen kände noterna, icke ens klockarefar, som dock tog fram den, när det gällde att 'improvisera' en melodi till någon mycket svår psalm, och sålunda försöka se efter, när det gick *upp* eller *ner*.

Det var för öfrigt en härlig tid, denna långa period före orglarnas införande. »Sångsättet» utgjorde de af oss gamla ännu kvarlefvande musici kända och åhörda klockaredrillarna, sjungna äfven af församlingen, spridda öfver hela landet, ännu lifskraftiga på vissa orter (i Dalarna t. ex.) och som bevisa, att för församlingar med sånglust egentligen inga svårigheter existera. Så utvecklad är verkligenhärmningsförmågan i musik hos flertalet människor, att dessa kunna räkna sina vänner sångfåglarna till närmaste samsläktingar.

Var sålunda redan Gamla psalmboken med sina fyrkantiga noter i generalbasskrift bragt till hvilostånd, dess

merendels äkta protestantiska rytmik lämnad utan afseende, så måste spåren ännu fullständigare för oss blifvit igensopade efter den notskrift, som återgaf en Luthers och hans medhjälpares och efterföljares sångtoner, och som, äfven den, försvunnit i skåpens dammgömmor och som icke var känd ens af så betydande musiklitteratörer som Abr. Mankell och Wilh. Bauck.

Ty det var mestadels på tysk protestantisk botten som den protestantiska koralens mäktiga historiska tondrama utspelades, till hvars sista akt ridån ännu icke gått ned. Länge artade det sig enbart till ett sorgespel, med denna devis:

Det härliga på jorden, förgänglig är dess lott ...

Och så torde äfven flertalet svenska kyrkomusici hafva fattat det, de som nämligen genom hörsägner låtit sig berätta något obestämdt om dess i allmänhet okända innehåll. I detta drama är, för att fortsätta bilden, hjältekraften, utom hos Luther själf personifierad hos en hel rad af andliga tondiktare, hvilkas slående rytmik gifvit upphof till benämningen »andlig marseljäs» och hvilkas religiösa innerlighet i deras tonsättningar funnit det mest mångsidiga uttryck, ja blifvit hela den lutherska kyrkans andliga mat, där hela menigheters känslor, deras vemod och festjubel, bönesuckar och glädjesvall ledts i den Crügerska, den Schopska melodiens fagra blomsterband.

Numera anses sal. kapellmästare J. Chr. Fr. Haeffner ha *komponerat* alla dessa härliga saker, ehuru den mannens roll var en helt annan, såsom längre fram skall visas.

I våra dagar, som, utom af himmelens sol, bestrålas af vetenskapens ljus, där hvarje skrymsle ur det fördolda fordom, ur det vetbara närvarande genomsökes vid skenet af dess fackla, skulle det ju vara egendomligt, ja abnormt, omicke dess ljussken äfven skulle lyckats skingra det dunkel, som så länge inhöljt den protestantiska koralen i hennes upprinnelse, fortkomst och utveckling. Så är lyckligtvis icke heller fallet, utan också här kan vetenskapen på ett af sina vackraste blad inregistrera betydande namn, nämligen namnen i den berömda triaden: *v. Winterfeld, Schaeberlein* och *Joh. Zahn*.

Hos den förstnämnde af dessa författare kan den intresserade i hans af 3 digra band (»postillor») bestående verk: »Der evangelische Kirchengesang u. sein Verhältniss zur Kunst des Tonsatzes» förskaffa sig visshet om, att det verkligen har funnits en koralens blomstringstid och en dess ännu fortvarande tid af förfall; en särdeles nyttig lektyr för dem, som anse, att koralen bör »följa med sin tid»,hvilket den, gunås, också gjort, men med hvilket resultat! De bägge andra forskarne ha aldrig yttrat en tanke om, att icke de nyupptäckta urkällornas läsarter skulle äga ensam giltighet. Så upptäcktes ju, för att välja ett exempel från bibelforskningens område, på sin tid *Codex sinaiticus* m. fl. och erhöllo genom sin ålder och trovärdighet ett afgjordt företräde.

Vi svenska kyrkomusici, som nu i den nordiska högsommarens korta blomstringstid samlas till välbehöflig rekreation, men ock till allvarliga öfverläggningar om oss rörande angelägenheter, skola måhända äfven finna den segslitna, urgamla »koralfrågan» ånyo bragt på tapeten. Den som skrifver dessa rader har för längesedan uttryckt den tanken, att någon *fråga* är den numera alldeles icke. Den skulle då kunna hitta på att bli det i all evighet. Den som icke af de ofvannämnda tre stormännen på det området låter sig öfvertygas, torde väl svårligen af någon som helst kunna påverkas.

*

I.

Den protestantiska koralen såsom inspirerad tondikt. 1500- och 1600-talen.

Dess upprinnelse och konstnärliga betydelse. Auktorerna. Källor. Koralens inordnande i nutida luthersk gudstjänst. Kyrkokörer.

Liksom den kristna kyrkan i gamla och nya testamentets kanoniska böcker funnit rättesnöret för sin religionsåskådning, tro och gudsdyrkan, så har särskildt lutherska kyrkan i sina från reformationstiden ärfda sångskatter erhållit normen för religionslifvets uttryck i toner, särskildt de toner, som tagit form och gestalt i den troskraftiga, frimodiga och innerliga evangeliska kyrkopsalmen eller koralen.

Därför går man också till dess *källor* för att vinna klarhet uti hvad denna sång egentligen var och är, med risk att eljest förlora sig i tomma gissningar.

Skulle vid undersökningen dessa sångtoner — ty det är om dem vi vilja tala — befinnas vara i något hänseende annorlunda beskaffade, än vi blifvit vana att föreställa oss, så må vi ej däraf taga anstöt.

Tvärtom kan man häraf draga bestämda slutsatser, icke blott hurudan sången var, utan äfvenledes hurudan den i nutidens lutherska kyrka *borde* vara.

Om t. ex. vissa melodier synas för svåra för församlingens förmåga, så bevisar icke detta, såsom vanligen tros, att musiken är olämplig, utan det bevisar, att, såsom det heter i vår kyrkohandbok, *sångkrafter* på den tiden funnos att tillgå. Först genom att smuggla undan sångkrafterna kunde man stämpla melodien som »svår». Men detfordrades tvenne århundraden, innan detta fördärfbringande, konstfientliga kätteri hann rotfästa sig.

Vi befinna oss nu, utan att vi kanske ana det, midt uppe i den tid, då följderna, de bittra frukterna af denna kyrkosångens vanvård, ty så kallas de öfvade »sångkrafternas» indragning, visa sig: — *i dogmen om församlingssångens allenaberättigande.* I denna dogm, som vid ringaste skärskådande befinnes vara falsk, är det som vår tids s. k. koralkritik söker sitt fäste, på grund af hvilken man medlidsamt kan rycka på axlarna åt alla sträfvanden till det bättre och samtidigt prunka med egenskapen att vara en konservativ samhällsmedlem, ett stöd för det bestående. — Hvarje kulturfolk har, då det hunnit sin middagshöjd, frambragt mästerverk i religion, i konst, i litteratur, som äga ett genom sekler beståndande värde. Så hade grekerna sin Homeros, sin Platon, sin Fidias m. fl.; romarna sin Virgilius, sin Ovidius; israeliterna Moses, David, Jesaja m. fl. samt sist och härligast Kristus och apostlarna. Alla dessas verk fram stå ju ännu i dag såsom sammanfattningen af den högsta andliga kraftutveckling, hvartill hvart och ett af dessa folk förmådde uppsvinga sig.

Den protestantiska koralen ter sig likaledes som en hög andlig kraftutveckling, men på ett nytt område: musikens. Denna konst måste dock först under oerhörda födslovåndor arbeta sig fram i de gamle nederländarnas kontrapunktskolor, innan den på 1500-talet i en Palestrinas och hans sam tidas verk kunde hälsas m ed benäm ningen *skön* konst.

Det var sålunda flera medverkande omständigheter, som vid reformationens början särskildt gynnade musikens uppsving och pånyttfödelse. Luther och hans medhjälpare förstodo detta. De inryckte i den polyfona sången folkvisan såsom populärt tändande element. Under deras händer visade sig denna äga en icke anad religiös-poetisk lyftning. Hon gaf också åt reformationssångerna deras tändande egenskaper: det storstilade trotset, den fromma gudsförtröstan, den hängifna innerligheten.

Flera andliga tondiktare följde den nybanade vägen, ochsålunda uppstod i tidens fullbordan hos de germanska folken *das Kirchenlied*, den protestantiska koralen, som i inspirationens omedelbarhet och kraft visat sig jämbördig med den, som de förutnämnda folkens världsberömda snillen hvar i sin riktning nedlagt i sina verk.

Med blottadt hufvud stiger historien dit och lär ...

***

Det är dock ingen lätt sak att i början finna sig till rätta med *musiken* till reformationens nyskapelse: *Kirchenlied*, Ty ej sällan intresserar sig musikhistorikern för *texterna*, då han egentligen skulle tala om musiken. Detta förhållande har utvecklats ända in i våra dagar, då, som bekant, vid psalmboksrevisioner alls ingen musiker får äran att blifva tillspord, då nya meterformer uppdyka i oändlighet, utan att frågan om möjligheten att få musik till

dem alls beröres. Sålunda ha många psalmförfattare med orätt fått rykte om sig som komponister. Koralhistorien har svällt ut till en eljest onödig vidlyftighet genom att författarna stundom ryckts med af det rent litterära intresset. Samma höga anda har visserligen *i det stora hela* skapat både texterna och musiken. I denna korta öfversikt nödgas vi dock mera strängt begränsa vår framställning till koralhistoriens speciellt musikaliska synpunkter.För dem , som ej äga tillgång till de ofvan anförda tyska koralhistorikernas arbeten, torde som åskådningsmaterial t. v. kunna användas förf:s *Svensk koralbok* (N. S. K.), 2:a uppl. (Stockholm, Elkan & Schildknecht). Där finnes äfven tillfälle till jämförelse emellan originallydelser och 'senare form', n. b . i de fall, där denna ansetts förtjänt af att anföras.

Det gäller då att, trots alla hinder, dem urartningen uppstaplat, tränga fram direkt till källorna: de äldsta läsarterna.Dessa hinder, sekelgamla fördomar, påminna nästan om dem, som d:r S. Hedin på sina tibetanska upptäcktsresor fått erfara.

Därvid stöter man på en oväntad omständighet. De melodier, som utgjort folkvisor, hafva ibland fått en något modifierad lydelse vid deras inkorporering med den andliga sången. Denna senare lydelse hafva de i pröfningens degel erhållit af andliga tondiktare. Då behöfver man i regeln ej gå längre, utan stanna vid den (alltid ledigt rytmiska) lydelse, som de erhöllo, då de öfvergingo till andlig text.De, som icke det göra, bruka på denna grund ostentativt förklara *all* forskning i dylika ting fruktlös samt förbli — Hæffnerianer.

En enklare och fullständigare lösning af »koralfrågan» kan icke tänkas än med ledning af dessa källskrifter. Alla fantasier om en blott accentuerande rytm, som betyder: *lika* långa noter, »som skiljas genom accenten», försvinna. Ingen människa tror nu mera på denna accentuerande rytm, utom uppfinnarna själfva, som därmed tänkt sig kunna dölja tomheten och bristen på rytm. Slå upp alla dessa koralens berömda mästare, en *Johannes Eccard* (1553—1611), en *Hans Leo Hassler* (1564—1612) eller själfva *Martin Luther* och hans båda musikredaktörer *Ludzvig Sennfl* (1492—1557) och *Johann Walther* (1496—1570), *Orlando di Lasso* (1532—1594), den store nederländaren, vidare *Michael Prätorius* (1571—1621), den mångkunnige samlaren. Dessa äro ojäfviga vittnen. De hafva i förträffliga sättningar, koralbearbetningar af fulländad konst, undan tidsopinioners förödande stormar räddat hela grundstocken af den protestantiska koralen, både till melodi och rytm.

Innan dessa trovärdiga vittnen blifvit hörda, voro koralens (och kyrkans) vedersakare så godt som oåtkomliga. Nu äro de afväpnade, desavuerade. Det båtar dem icke att vädja till den store Seb. Bach, emedan, som längre fram skall visas, den egendomligt godtyckliga ändringsproceduren försiggått hufvudsakligen redan innan den tid, då hans verksamhet inföll.

Nu till omnämnande af några bland denna tids betydande koralkomponister. Främst möter oss namnet *Johann Crüger* (1598— 1662). Vid hans (liksom vid berömda föregångares och efterföljares) toner genomdallrar oss känslan af religionslifvets helgd. Tänk blott på: *Huru länge skall mitt hjärta;Ande, full af nåde*; *Jesus är min hägnad*; *Nu tacken Gud, allt folk*Brukar, som »det svenska *Tedeum*», i dagspressen refereras: Nu *tackar* Gud allt folk. Man frestas att undra, hvad Gud egentligen har att tacka oss för.; *Hvar är den vän, som öfver allt jag söker* m. fl. Men dessa ha, lika litet som de i förutvarande samlingar, någon blott accentuerande rytm, n. b. när de äro rätt återgifna. *Herm. Schein* (1586—1630): *Till härlighetens land igen* m. fl. *Johann Schopp* (1600—1642): *Helge Ande, hjärtats nöje; 101 b* m. fl. *J. R. Ahle* (1625—1673): *Dit du går, dit går ock jag*Här torde jämförelsen emellan *äldre* och *senare* form vara särskildt lärorik; i synnerhet *förste takten!* De arma komponisterna kunde ju frestas att vända sig i sina grafvar. (urspr:n *Liebster Jesu, wir sind hier*). *Heinrich Albert* (1604—1651): *Än ett år uti sitt sköte* (att jämföra med 204 a, Sv. koralbok). *M. Vulpius* (1560—1616). *Melchior Franck* (1573—1639) och flera andra. Från franska reformerta församlingen upptog lutherska kyrkan efter *Claude Goudimel* (1505—1572), Palestrinas lärare, några af sina bästa melodier: i Sv. koralbok n:is 33 a (ändrad i »1695» såsom vid b); 107 a; 129 (»77:an»), typisk för blandad taktart, hvaraf sedermera, då denna af 1700-talet *alls inte begreps*, bildades den meranämnda s. k. »accentuerande rytmen» (skriften läsen, men icke förstådd), då man ljög bort

notvärdena; vidare 198; 204 b; 277 a; 285 b; 359 (af »förenklare» melodiskt och rytmiskt skadad); 374; 385; 418 a; 465; 500.

Från *Bömiska bröderna* härstamma den högtidliga 139 a och 152 a.

Bland framstående källskrifter från denna tid ha vi att äfven anteckna svenska kyrkosångens skönaste skatt, den redan omnämnda 1695 års sv. koralpsalmbok (redigerad af H. Vallerius). Den har äfven betecknats såsom den enda i Sverige af K. Maj:t antagna. Som jämförelse med »1819» är den högst intressant, blott man inte kommer på den märkvärdiga idén att anse den senare såsom en förbättring af den förra.Dess allmänna kännetecken äro: oförfalskad melodi och rytm, utom i några fall, där af missförstånd afvikelse ägt rum. Sålunda har genomgående 3/4-dels takt ej sällan användts i st. f. blandad taktart, t. ex. vid 77 (H:r), hvilket alstrat en enformighet, som bör afhjälpas. För öfrigt äro melismorna mycket riktigt kvar; bokens rikhaltighet är högst berömvärd, i det att en mängd utmärkta melodier finnas, som i vanliga tyska samlingar alldeles saknas. Harmonien (i generalbasskrift) är dock högst ofullkomlig; men det är en ringa sak att nu för tiden åstadkomma en god sådan.

Men — det finnes alltid ett men — ingenting hade åtgjorts för kyrkosångens odling enligt denna musik, oaktadt boken var auktoriserad. I det fallet står Sverige redan på det snart inbrytande 1700-talets grund, och resultatet af denna lustvandrande härliga melodik = o.

Hvilken bister varning för kommande tider!

Detta förhållande leder oss osökt öfver till sakens rent praktiska sida, nämligen *den restituerade koralens införlifvande med nutida gudstjänst.*

Kyrkokörer funnos i det protestantiska Tyskland, ända tills religionskrigen gjorde på dem ett slut och religionshatet mot katoliker äfven vände sig mot kyrkomusiken. Numera äro de å alla kulturcentra återinförda i Tyskland, ja äfven i Sverige, där t. ex. i hufvudstaden de flesta kyrkor äga sådana. Det gäller nu att ge dem något att sjunga, som är af beståndande värde och icke förfalskadt eller eljest underhaltigt. Ett fel, som den äldre protestantismen icke gick fri ifrån, var att icke fatta begreppet kör i annan bemärkelse än fyrstämmig eller mångstämmig — ett fel som öfvergått äfven till nutiden och är af ödesdiger verkan, ity att sådan sångs dyrhet gör den tillgänglig endast för rika församlingar, som kanske äfven de snart nog tröttna, då allt faller tillbaka till intet. Men ej nog härmed: det öfvas bara motetter, och man kommer aldrig fram till målet: mässan och *koralen*. Den sistnämnda vanvårdas fortfarande: den *spelas* efter 1800-talets kända manér, men *sjunges föga*, och när man besinnar, att den utgör kvantitativt taget nästanhela musiken, kan man väl förstå, att penningarna äro tämligen illa använda. Nej, bort med motetter utom vid högtider och fram med koralen, den äkta, utan gammal försoffande tyngd, så kan församlingen få höra, huru det skall vara, uppmuntras till kyrkobesök samt odla sitt skönhetssinne. Härför är den *enstämmiga* välöfvade och valda koral- och mässkören icke blott tillräcklig, utan den *enda lämpliga* och som *hvarje* församling godt kan komma ut med. Den är äfven, kulturellt sedt, fullkomligt oumbärlig. Angående sättet att upprätta och inöfva sådana körer, på hvilka alla reformmöjligheter i sista hand bero, här några ord.

Man skall vara en ohjälplig, af fördomar fången optimist, om man trodde, att god kyrkosång vinnes utan arbete och sträfvan. Nej, för det första ett *årligt anslag*, därpå ett *godt urva*l af röster, helst flickor i yngre år, sedan *inöfning* af sångerna. Den kan ske efter noter eller efter gehör eller på båda sätten. Nu först gör man erfarenheter, som fullkomligt vederlägga alla lösa antaganden om möjligheten af en *oöfvad* kyrkosång. Hvaruti visar sig detta?

1:o. I fullkomlig okunnighet i sångens enklaste element: *andhämtning, tonbildning, frasering, nyans;* de sjunga som andra församlingsbor, d. v. s. tiga eller mumla. Har man genom energiskt bedrifven öfning kunnat bibringa något af allt detta, hvilket sedan brukar af disciplarna glömmas, så fattas vanligen 2:o *accent* och *textuttal*; härför erfordras nya kraftiga bemödanden; vidare fordras 3:o *uttryck* och *mening*, så att man sjunger som det anstår erfarna kristna, utan pjoller. Under allt detta: en ofelbar *renhet*, så att t. ex. durtersen får sitt rätta antal sväfningar, så att den stämmer med orgeln. Ändtligen 4:o *precision i takten (lång* och *kort* not) utan släpning,

dock med vissa calandoställen. Organistens ackompanjemang *väl nyanserad*t, men äfven ibland med fullt verk. Vid svag orgel sjunger koralkören fortfarande tydligt, ej för svagt, och med tillräcklig andedräkt. Nyanserna: *crescendo* i stigande melodi, *diminuendo* i fallande.

—

II.

Koralens taktarter och rytm.

I koralböcker af 1819 års typ är 4/4-dels takten med ständiga halfnoter uteslutande förhärskande. Detta hade till följd det bekanta långsläpiga tempot med *2 slag på hvar not.*

Endast för att vinna *lika långa noter* hade tretakten anbragts.Undantag n:r 61 Den ansågs nödvändig och enbart möjlig vid daktylisk vers. Denna egendomliga åsikt motsäges såväl af källskrifterna som af musikalisk praxis.

Till ofvannämnda ståndpunkt hade man småningom kommit genom den sekelgamla utjämningsprocess, som hade till mål att ur koralböckerna borteliminera såväl alla olikheter i notvärdena som äfven samtliga melismor.

På slika grunder uppstod en ny, aldrig förut anad *korallära*, i Sverige kallad »de haeffnerska principerna».

*

I en nutida restituerad koralsamling ter sig saken helt annorlunda.

Sångerna äro där alla enkla och lättfattliga, oftast af den orsak att de *återfått* sin rätta lydelse. Men taktarterna äro omväxlande och rytmen likaså.

Med små medel stora verkningar. Med *halfnot* och *fjärdedel*, någon gång punkterad not, har koralen uppbyggt sin rytm och sina taktarter. Med dessa sina få grundelement

ter den sig än i dag frisk, lifskraftig, oberörd af tidens tand.

— — — åldern dess anlet förnyar.

Vi vilja här anföra taktarterna jämte hänvisningar till motsvariga musiknummer i N. S. K., börjande med

a) 4/4-*takt, jämngåendePenultimans förlängning underförstådd. utan melismor och punkteringar.* Typ n:r 200; är dessutom representerad af n:ris 28. 35. 51. 62. 63. 76. 83. 84. 92. 95 b . 101 a. 106 a. 111. 112 b. 140. 141 b. 143 c. 153. 155. 199 b. 203. 206. 224. 262 a (och b) 271. 318. 319. 323. 335 a. 340. 350. 376. 386. 418 b. 452 (= 37 nummer).

Lägges härtill de 27 nummer, som upptagits såsom »senare form», gör detta 64 koraler med denna gestaltning. Dessa kunna *för oss* sägas utgöra koralens konservativa element. Vid dem består reformen, liksom vid de följande, i en väl inöfvad kyrkokör, väl nyanseradt ackompanjemang och beriktigade tempi.

Till denna ansluter sig nära följande grupp, hvilken liksom de efterföljande gruppernas nummer kunna benämnas *historiskt restituerade*Såvida icke nykomponerade. eller *äkt-konservativa*. Den senare benämningen passar dock äfven in pa sådana koraler i första gruppen, som, ehuru jämngående, fått sin rytm bestämd under 15- och 1600-talen.

b) 4/2-*takt* och 4/4-*delstakt, med ett minimum af punkterade halfnoter och af tvånotiga melismo*r, några kadenser med *lång* begynnelsenot (sällan med *kort*): n:ris 6. 7. 9. 13. 14. 22. 26 b. 29 a. 33 c. 40. 42. 44. 58. 59 a och b. 64 c. 65 a, b och c. 74. 80. 81 a och b. 89. 98. 99. 103 a och b. 109 b. 112 a. 124 b. 126.Delvis i annan taktart. 127. 128 b. 139 a och b. 142 a och b. 144. 147. 151. 162. 170 a. 171. 178. 182. 185. 188. 191 a. 204 b. 205 a.

211. 213 a. 214. 215 a. 216 a och b. 219. 225. 226 a. 233 a och b. 237. 238. 252. 257. 258. 263 a och b. 266. 268 a. 285 a. 288. 300. 302. 305. 307. 339 a. 361. 365. 374. 375. 379. 385.

387 (redan känd). 391. 406. 408 a. 434. 440. 453. 455. 456. 457. 466. 468. 486. 489. 497. 498 (= 100 nummer).

c) 4/2 *eller* ; *med kraftigt kontrasterande växling emellan halfnoter och fjärdedelar*, nämligen 18. 21. 42. 57. 77. 102. 133 a. 139 a och b. 154 b. 159. 170 a. 189 (delvis). 230. 258. 266. 298 a och b. 359. 385. 402. 446. 465. 481. 492 (= 25 nummer).

d) 3/4-*delstakt;* typ »24-an» (i sv. mässan *Allena Gud*). Känd och omtyckt taktart. N:ris 1. 43. 47. 52 a och c. 53 a (6/4-akt). 60. 61. 62 b. 67 a, b och c. 68 a och b. 90 b. 96. 97 a. 101 b. 107 b. 108 a och b. 115. 125. 133 b. 145. 149 c. 152 b. 154 a. 157. 170 b. 204 a. 222. 235. 243 a och b. 245. 256. 260. 270 (i uppsången). 274 b. 282. 3 3 9 b. 346. 347 b. 366 (6/4 = 2 ggr 3/4). 370. 372 a. 377. 378 b. 380 (6/4). 381 (d:o). 395 (d:o). 424. 438. 441. 447. 462 (6/4). 474. 480. 483 a. 487 a och b. 488 (= 65 nummer).

e) 3/2-*takt;* typ 49. En för koralen nyvunnen taktart; stod förut, ehuru oegentligt, i 4/4-delstakt med samma notvärden. Dess plastiska klarhet gör den lättfattlig och populär: 49, 81 c. 107 a. 109 a. 110. 138. 141 a. 146. 161. 166. 181. 186 b. 210 delvis blandad). 232 (i nedsången delvis). 239. 242. 276. 277 b. 285 b. 291. 301 (delvis). 303. 310 (mot slutet blandad). 313. 327. 328. 333. 335 b. 336. 347 a. 358. 359 (mot slutet; dock blandad). 360. 383 (kunde ock stå i 3/4-delstakt). 388. 396. 404. 408 b. 414. 418 a. 426. 439. 449 (= 4 3 nummer).

f) *Blandad taktart;* äfvenledes nyvunnen genom dess befriande ur en blott mekanisk fyrtakt. Genom noggrant iakttagande af notvärdena samt de naturliga textaccenterna, visade det sig, att den består af 3/2-takt blandad med 3/4-dels, antingen i beständig regelbunden växling, ex. 129, eller på annat sätt växlande; blott sällan växlar den med fyrtakt. Det egendomliga är nu, att man vid föredraget blott behöfver låta halfva och fjärdedelsnoterna växla (om man så vill efter metronom) såsom *långa* och *korta*, mediakttagande af textaccenten; så försvinner därvid hvarje spår af »svårighet».

Den utgör i sanning inom musikhistorien ett det eklatantaste prof på genialitet.

Representerad i N. S. K. af 62 nummer (taktmärket *3*).

*

III.

Koralens tillbakagång och förfall. 1700-talet intill vår tid.

En annan anda inom konsten. Krigens härjningar och deras följder. *Pia fraus.* Upplysningstidehvarfvet. *J. S. Bach.* Senare koralister.

Den senfödda musikestetiska vetenskapen låg ännu allt fortfarande i sin linda långt efter sedan musikens första stora klassiska period, 1500-talets konst, hade väckt sin samtids beundran och hänförelse. Under denna, af en öfversvallande alstringsrikedom kännetecknade tid saknades den också vida mindre, än som under en långt senare epok skulle blifva fallet. Musiken stod då på egen självständig grund. Så länge den var, hvad den ville vara, nämligen att, utan uppoffrande af sin vunna själfständighet, utgöra ett religionslifvet förklarande och lyftande poetiskt element, slöto sig dess mästare i innerlig trosvärma till religionens sak, hvars mest vältaltiga tolkare de blefvo. Att så var, bevisas tillfyllest af dessa i vår tid ånyo i dagen bragta tonverk från denna äldre period, helupplagor af såväl katolska som protestantiska mästare.

Men en annan anda skulle inom religion och konst göra sig gällande. När troshänförelsen sedermera urartade till religionskrig och dessas äfven af världslig politik föranledda långvariga härjningar spridt ödeläggelse öfver vår världsdel och dess kultur, hade af tonkonsten visserligen ej så få spillror räddats i arkivens gömmor. Men själf

låg hon där sargad. Sin förra gemenskap med det högre känslolifvet hade hon förlorat, själfva detta känslolif blifvit förytligadt.*Då fanns ingen vetenskap till hands,* som, påvisande dessa allt degenererande förhållanden, kunde ge anvisning på sättet att återknyta det brustna föreningsbandet emellan religion och konst samt hela och läka såren.

Å ena sidan hade lutheranerna i sina konstläror betänkligt börjat afvika från sina *enda,* äldsta och riktiga traditioner, hvilka fordrade musikens odling, omvårdnad och hägn, samt mer och mer närmat sig den reformerta kyrkans kallsinniga ignorerande af densamma. Å andra sidan hade den dåtida italienska operan med sin praktfullt bländande ytlighet vändt uppmärksamheten ifrån kyrkomusiken, intagit eller, enligt nutida uttryck, hypnotiserat äfven allvarligare sinnen, så att de estetiska grundlärorna därigenom helt bragts på villovägar. Då, liksom nu — blott modesak. Det sämsta nya tog lofven af det bästa gamla. Men hvar äro *nu* dessa operor?

Icke ens identitetssatsen: *A är A, detta är detta* brydde man sig vidare om. Nej, just den var det, som trampades under fötterna, i det man tillät sig *fria ändringar,* vanställningar, förkortningar eller s. k. »förenklingar» i hvilka koralmelodier som helst, jämväl de härligaste, mest inspirerade. Först eleminerades rytmen och de melismatiska tonföljderna, därnäst kom turen till den melodiska teckningen i öfrigt. Inom hela konsthistorien är detta en enastående vandalism; all konst förhånande och neddragande, som innebär sin egen dom.

Och kyrkostyrelserna? De hade, såsom nämndes, närmat sig det rent negativa reformerta musikidealet. Så kommo representanter för upplysningstidehvarfvets bekväma nyttighetsläror att äfven här ordnande ingripa och vingklippa den en gång så väldiga, storslagna protestantiska koralen.

Men, hör jag någon invända, lefde ej den store Sebastian Bach* F. 1685 † 1750. på denna tid, kyrkomusikens zenit och mästaren i koralsats? Hade koralen råkat på förfall, så hade väl han, om någon, varit ägnad att bringa den till rätta igen. Ja,

han var mästarnes mästare, hvars skotvång väl knappast någon af vår samtid, om han då lefvat, varit värdig att upplösa. Men han var icke koralhistoriker. Därtill var hans storhet alltför öfverväldigande. Hans snille jagade honom fram på alstringens väg i en oafbruten skapande verksamhet, hvars resultat skulle väcka eftervärldens beundran och häpnad — och innerliga kärlek. Man behöfver ju blott erinra sig ett af alla dessa älskliga, djupt känsliga fugatemata,

såsom

för att

med ens känna sig försatt till allharmoniens själfva medelpunkt. Hade han ej i Matteuspassionen kringväft *Guds rena lamm oskyldig* med en stämföring utan like. Men han hade ej gett sig tid att efterforska, hvilka växlande öden denna melodi under tidernas längd möjligen genomgått, innan den som *cuntus firmus* nu stod där, klädd i all sin härlighet. Och detta var icke heller nödvändigt för hans syfte. Ty likasom människan efter fallet har hos sig något kvar af gudsbelätet, så äfven koraltonerna efter *deras* fall. Sak samma med alla de af honom så känsligt och konstnärligt behandlade koralerna: *han tog dem sådana de voro,* och harmoniseringskonsten fick göra det öfriga. Denna kunna vi, sittande vid hans fötter, i mån af begåfning lära oss, men ha inget skäl att i vårt koralstudium stanna vid denne mästare, tagande honom för den oöfverstigliga kopparmuren.

För öfrigt fortgick lugnt den tärande förintelseprocessen med koralen både före och efter Bach, som om han aldrig hade lefvat. Redan hans närmaste efterträdare i Leipziger- kantoratet *J. F. Doles* utgaf 1785 en koralbok, som i fadd ytlighet sökte sin like; andra efterföljande fabrikanter i branschen att förtiga.

Att denna period dock företedde en flitig melodialstring i koralsången, kan icke förnekas, och ej så få nummer ha därifrån influtit i det kyrkliga bruket. Vi svenskar ha särskildt att minnas namnen *E. G. v. Rosen* (1775—1866) och *O. Åhlström* (1756—1835).Af nordiska koralboksförfattare, hörande till denna period, nämna vi den

inflytelserike *J. C. F. Hæffner* (1759—1833), skicklig i harmonisering; *L. M. Lindeman*, norsk (1812—1887) och författarne af Finska koralboken *R. Lagi* och *F. R. Faltin.*

*

IV.

Musikvetenskapen och koralrestitutionen.

Abr. Mankell. Senare koralister. Kantorer på förordnande. Jobs lidanden. Bibelöfversättning och koralrevision. Den ödmjuka tjänarinnan. Gamla koralsångens verkningar. Musikvetenskapens tudelning. Den verkliga musikvetenskapen = den barmhärtige samariten. Åtskilliga af dess uppgifter. »Gemensamt tjänstgöringsreglemente.» En del viktiga sanningar.

Det tvåhundraåriga sysslandet med »melodiförenklingar», då organister, kontrapunktister, kapellmästare och klockare täflat uti att, med fullkomligt misskännande af lutherska koralens skaplynne, ändamål och användning, draga hvar en sitt strå till stacken: »der ausgeglichene Koral», hade ändtligen i vårt land nått sin höjdpunkt — i Abr. Mankells koralbok. I denna publikation af den en gång så värderade skriftställaren hade t. o. m. penultiman i kvinnliga rimslut genom förkortning till hälften bragts till lika längd med alla öfriga noter. Komna till denna punkt kände sig alla säkra; jordskorpan hade, för att begagna en geologisk bild, hårdnat, så att man i sin »tjänstgöring» kunde på densamma slå sig till ro — endast störd af allt för täta jordbäfningar.I sista ögonblicket hade dock den utjämnade »Haeffner» räddats undan den utjämnade »Mankell.» Än spordes det, att »bayerska koralboken» hade gjort slag i saken och upptagit originalm elodierna, än uppstodo på inhemsk botten Södling, Humbla, Anjou-Törnwall, Hallberg, Hjort samt sällkapet K . S. W. Af dylikt uppkom oro i sinnena, och man fruktade stundom liksom en katastrof à la San Francisco. Med en mun hade samtliga våra auktoriteter förklarat, att det vore svårt med koralfrågan; ty

naturligtvis fick ingen tjänstgörande organist göra någon ändring, bunden som han var af det »antagna» tjänstgöringsregiementet (hvarmed förstods koralbokenRedan i början på 80-talet hade kyrkomötet med ett visst beklagande förklarat, att denna *icke* vore antagen.), och som alla våra koralister voro organister och kantorer, var det ju tydligt, att ingenting kunde åtgöras. I åtskilliga stockholmsförsamlingar hade man börjat tillsätta organister och kantorer blott på förordnande för att — som det troddes — vid risk af lefvebrödets förlust afhålla dem från att kasta kärliga blickar öfver till en icke »renlärig» koral. De hade sålunda att utstå en Jobs lidanden.

Det föll ingen in att tänka på, att liksom våra predikanter under gamla bibelöfversättningens dagar vanligtvis togo tillfället i akt och i sin utläggning rättade en hel del öfversättningsfel i en uppläst text,Jmfr t. ex. gamla öfversättningen (början af Pauli tal till atenarna) Ap. 17: 22.: *Jag ser, att I i alla stycken umgåns med vantro* med nya öfversättningen: *Jag ser, att I uti allt ären mycket benägne för gudsdyrkan.* Hvilken skillnad! Hvilken förbättring! på samma sätt och väl med samma rätt hade hvarje sångledare medelst sin orgel, sin sångröst och ännu bättre genom sin kör tillfälle att söndagligen bringa åtskilliga grundligt malträterade melodier till deras rätta lydelse. Men det skedde ej.Hvarföre afskref man icke i k. Biblioteket alla dessa lättvinneliga och säkra, sköna melodiskt-rytmiska beriktiganden, som stodo att bokstafligen taga på hyllan?

»I lutherska kyrkan är musiken blott en ödmjuk tjänarinna», hade den store Törnwall sagt. Och han hade rätt. Den hade från sin ursprungligen världsbetvingande makt såsom en lagens och evangeliets jämlike (det sanna, det goda och det sköna äro *ett)* nedsjunkit, icke till den ödm jukhet som ju bör pryda hvarje kristligt sinne, ack! den ägde den förut, utan till slafvens personligt om edvetna ståndpunkt; förlorat sin ryggrad — rytmen —, sin talande tunga — accenten —, sin lunga — den öfverväldigande kraften.

Det vore omöjligt, påstås det, att vid skolor och läroverk få en psalmtext af disciplarna nöjaktigt uppläst med sant och lifskraftigt uttryck. Och orsaken? Ja, somliga skylla det på koralsången, sådan den bedrifvits under

generationer; dess vissenhet, accentlöshet, brist på nyans och liflighet hade inympat en slöhet i känslan, som hotade att öfvergå till atavism.

***

Musikvetenskapen i våra dagar huru rik, huru omfattande! Bevisar den icke redan därigenom, att tonkonsten dock alltid är en faktor att räkna med, när det gäller värdesättning af ett lands kultur?

Likväl känna vi svenskar näppeligen musikvetenskapen i annan bemärkelse än såsom ägnad den »stora konsten» i ultra modern mening: harmoni, instrumentering, virtuosväsen, wagnerism, berömda sångare och sångerskor, musikföreningar och -fester, kritik och kåserier. Med farten af en i täflingshastighet stadd automobil framrusar denna moderna konst. Ej underligt då, om en så föga beaktad, till fots linkande stackars varelse, som den protestantiska koralen numera blifvit, alltemellanåt blir öfverkörd. Inga musiklärda skänka den ens en tanke. »Den är för kyrkfolk, vi gå icke i kyrkan.» På 80-talet läste jag i ett tyskt musikorgan (jag tror Allgemeine Musikzeitung) ett af den bekante Chrysander, Händelbeundraren och -biografen, gjordt uttalande, däri han bestämdt afrådde framstående musici och komponister från att taga befattning med denna sak, hvilken blott skulle leda till stridigheter med de andliga. *Och de ha lystrat till hans maning.* Koralböcker skrifvas i Tyskland än i dag blott af dilettanter, i hvilkas ådror konstnärsblod aldrig strömmat (se den Wittenbergska k.b:n m. fl.). Märkvärdigt nog har detta kommit att gälla äfven för skandinaviska folk, som ingen Chrysander ägt. Jmfr *Grieg* och Lindeman; *Gade* och Berggreen; *Norman* och Anjou-Törnwall. I Finland likaså. Försöket med de beröm da svenskarna *Fr.Berwald* och *J . A. Josephson* törnade emot på den omständigheten, att de voro Haeffnerianer.

Helt annorlunda då musikvetenskapen tänkes såsom *alltomfattande*, hvilket den ju *måste* vara; annars är den icke vetenskap. Om vi hålla oss till en v. Winterfeld i st. f. till Chrysander, om vi slå upp t. ex. gamla sv. psalmboken och jämföra den med Törnwall och konsorter, så visar det sig, att alla dessa »automobilismens offer», för att hålla oss till ofvan begagnade bild, d. v. s. alla dessa rytmiskt och melodiskt vanställda och lemlästade gamla favoritstycken, som *varit* koraler, men som nu ligga kringströdda kvidande, att de påkalla vårt skydd och vårt intresse — åtminstone vårt kulturhistoriska intresse.

Vår härliga skatt af folkvisor och folkdanser, våra Bellmansmelodier, våra öfriga framstående tondiktares alster hälsa vi ju med glädje, då de framträda i pietetsfullt redigerade nya upplagor, där hvarje not underkastats en omsorgsfull granskning, så att dessa våra älsklingar på ett fullt igenkännligt sätt träda oss till mötes. Hvad skulle det då vara för en barbar, som tog sig det orådet före att förfalska dem!Sådant får endast ske med — koraler! Han skulle med rätta få kritiken öfver sig som ett yrväder och hvarje konstvän skulle hederligt delta i afstraffningen, ungefär som i slutscenen af Nikolais berömda opera »Muntra fruarna» med de muntra melodierna:

Myg-ga, ge-ting, broms och bi, Skyn-da hit, sätt gad-den i, etc.,

och:

Denna oförsynta kar' Den bör man pina något hvar. Nyp'en, slick'en, bränn'en! Hejsan!

I kyrkomusik är tyvärr förhållandet alldeles motsatt. Om någon nu för tiden ville utge en lika pietetsfullt redigerad upplaga af t. ex. 1695 års vackraste psalmmelodier, så finge han nog fackkritiken afgjordt mot sig *därför*, att han *är* pietetsfull. Hade han »följt med sin tid», fort-

satt att vränga, fuska och »förenkla», genom sofismer sökt bemantla sina åtgöranden, så kanske han blifvit lejonet för dagen. Så olika kan det vara!

Emellertid få dylika enstaka undantagsförhållanden icke afskräcka, när det gäller en kulturangelägenhet af vikt.

Musikvetenskapen åligger således att utreda och klarlägga äfven till *kyrkomusiken* hörande frågor, icke minst sådana, som en missriktad utveckling gjort allt för att inveckla. Härpå några exempel.

1:o. Om i en akademi fråga uppstår, huruvida det är rätt, att kyrkomusici kallas för kyrkobetjänte, så går det ej an att, såsom det lärer skett, man förklarar detta vara alldeles i sin ordning, då länsmän och skogvaktare kallas

kronobetjänte. Och hvarför icke? Emedan dessa senare icke i likhet med de förra representera någon högre idealitet, nämligen *skön konst*. Då tonkonsten endast på ett inre ideellt vis kan förenas med religionen, och då hon, som andlig, erkännes vara ingifven af samme helige Ande, så kan ingen rangskillnad emellan präst och klockare (organist) på allvar i längden upprätthållas, utan torde den vara bestämd att så småningom försvinna. (Matt. 20: 25 f. Luk. 22: 25 f.)

Så ungefär kunde man möjligen ha svarat i akademien.

2:o. Om, såsom det kan ådagaläggas, musiken enligt den lutherska kyrkans alltifrån begynnelsen uppställda princip, skall såsom skön konst vara med henne innerligt förenad, så kan det vara af intresse att undersöka, i hvad mån detta i kommande tid verkligen blef fallet, om reformatorernas förväntningar härutinnan gingo i uppfyllelse. Därom på annat ställe. Om själfva föreningen här några ord.

Såsom senare tillkommen än religionen, kunde tonkonsten först i tidens fullbordan, då den nått sin första stora fulländning, förena sig med denna, hvilket skedde vid reformationen. Redan långt förut — ända från konung Davids tid — hade i människosinnet en aning om, en trängtan efter skön konst och efter dennas förening med religionen gjort sig gällande. Därom bära också olika folks häfder sedan ännu längre tid tillbaka otvetydiga vittnesbörd. Under mer änett årtusende var den ambrosianska och gregorianska sången den västerländska kyrkans tonkonst, hvilken hölls i högt anseende och sorgfälligt öfvades. Sedan Luther och hans medhjälpare bragt den harmoniskt utgestaltade konstsången, rikliggjord genom användning af folkvisan *»i dens tjänst, som skänkt oss den härliga gåfvan»*, var i och med detsamma föreningen inom vår kult blifven till en verklighet.

Men häraf framgår, att då musiken *i egenskap af skön konst* ingått förening med och funnit ett hem vid gudstjänsten, så kan hon endast såsom skön konst i denna förening fortfarande *bestå*. Låt konsten förflackas genom vanvård, och föreningen är bruten.

Nu har man påstått, att lutherska kyrkans sång är enbart församlingssång. Men denna öfvas ju icke. Det som kallas konst är dock det som skall *läras* genom öfning. Farväl då med konsten! Här ha vi nu det historiskt vanställda och skefva systemet i sammandrag.

Öfverallt i de församlingar, där behofvet af en kyrkosångens reform gjort sig gällande, har man mer eller mindre klart insett detta och börjat tvifla på dogmen om församlingssångens allenaberättigande. Den trassliga härfvan lär icke heller kunna redas på annat sätt än genom att återgå till reformatorernas idé och återupprätta kyrkokören, att börja med som unison.

Hvad är då det centrala i kyrkomusiken? Jo, själfva den af dem åvägabragta *föreningen emellan religion och tonkonst.*

Orgelns fulländning, koralreformen, mässans musikaliska utgestaltning, kyrkosångsföreningars bildande, allt tyder på ett nyvaknadt behof af ett religionen värdigt gudstjänstfirande.

Körens (och liturgens) sånger, textligt som musikaliskt fulländadt föredragna af skolade röster, med äkta melodi och rytm, med uttrycksfull deklamation och accentuering, det må gälla motett, mässa eller koral — hvilken senare församlingen genom åhörande och öfning kan stämma in i — detta är i luthersk kyrkomusik det historiskt riktiga, sant uppbyggliga och därför — det centrala.3:o) Musikvetenskapen har vidare att ådagalägga det falska i sådana läror, som genom misskännande eller förvrängning af den liturgiska musikens begrepp bidraga till dess urartning och förfall.

En metrik t. ex., som i sin tillämpning reser sig upp emot den under koralens gyllene tid, såsom musikaliskt och språkligt riktig allmänt erkända och af de högt begåfvade tondiktarna allmänt följda; ett taktsystem, som ej ger plats för koralens mest allmänna rytmiska företeelser; inbillningen att trippeltakt är syndig och blott låter förena sig med daktylisk vers; att gamla psalmbokens »oordnade poesi» kräfver 'haeffnerianisering’ af dess musik, m. fl. amsagor: sådana riktningar kunna vara skadliga. Vidare att göra mästarnas mästare, den store Bach till koralhistoriker, åberopa Mozart och Beethoven såsom vittnen i protestantisk koral, att tro all utveckling vara

framsteg, att söka fånga anhängare på en urartad modernitets limstång, att anse hvem som helst kapabel att komponera koraler, att församlingen skall kunna sjunga allting — alla dessa och mångfaldiga andra dilettantismens blotta hugskott har musikvetenskapen att energiskt tillbakavisa. Först och sist måste han träda inom skranket till försvar för koralens äkthet; dess rytmiska pulsslag få icke afstanna — då blir diagnosen: hjärtfel eller — död. De verkligt fromma tonmästarnes fromhet var lika långt skild från fromleri, som öster är ifrån väster.

En förslagsställare vid organistmötet har begärt »gemensamt tjänstgöringsreglemente för organister». Veta då icke organisterna själfva sina åligganden? Hade icke såväl den etiska som den estetiska lagen inskrifven i sina hjärtan? Hvarifrån kommer förslaget? Hvartill syftar det? Är det icke för tidigt väckt? Då ingen reform ännu hunnit genomföras, skulle ju hvarje sådan tvingas att antingen tvärstanna eller göra ett luftsprång in i det opröfvade nya. Då ingen vet, i hvilken riktning — reformvänlig eller -fientlig — af hvilka eller af hvad anledning det skulle skrifvas, stannar man i villrådighet. I de församlingar, som med arbete och omkostnader börjat reformera och höja sin kyrkosång, skulledet tvifvelsutan verka som en förhärjande nattfrost. Personer, utan inre drift, konstintresse eller arbetslust, skulle kanhända komma att skrifva lagar för sådana, som i högre grad besitta dessa egenskaper. Hvem vill lära örnen flyga! Den jämnstrukna medelmåttans tidsålder vore kommen, all täflan skulle till konstens obotliga skada upphöra. Hvartill reglemente? Dragoxen älskar oket. Konsten afskyr det.

Det var sant! Förslaget hade visst sett dagen hos någon lagstiftande korporation. Invändningarna kvarstå.

4:o) Att genom praktiska anvisningar verka eggande och uppmuntrande till återupprättande af kyrkomusiken i sin helhet, anstår äfven bäst musikvetenskapen. Den har härvid att inskärpa en hel del viktiga sanningar, sådana som: arbetaren är sin lön värd; af intet blir intet; utan ihärdig sträfvan inget resultat o. s. v., således motarbeta den uppfattningen, att sången är allt för helig för att behöfva betalas.

—

V.

År 1819.

Detta för oss alla så välbekanta årtal förtjänar kanske att i en svensk koralbroschyr särskildt ihågkommas, såsom inledande en märklig period i vår koralhistoria.

Att karakterisera denna period är svårt eller lätt, alltefter som man tar det.

Upplysningstidehvarfvets koral; dess musikaliskt och rytmiskt utjämnade, afstubbade, »praktiskt» inrättade nyttighetsmusik; församlingssångens allenaberättigande.

Dess öfvervägande prägel torde vara: en tungt sig lägrande, påtvungen, sedan invand auktoritetstro.

Enligt våra dagars förändrade åskådning skulle den liknelsevis te sig ungefär som en egyptisk pyramid, jämförd med Kölnerdomen.

Den kännetecknas vidare

1) af det lugn och den »ordning», som efterträdde den gamla psalmbokens »oordnade» rytm;

2) af de många med ett ömkans löje afspisade revisionsförslagen;

3) af den oblandade tillfredsställelsen med koralerna: 1, 2, 3, 8, 12, 19, 23, 28, 31, 33, 35, 41, 45. 50, 51, 55, 63, 76, 77, 86, 89, 97, 99, 106, 111, 113, 124, 136, 137, 140, 155, 160, 186, 187, 197, 198, 199, 200, 210, 215, 216, 264, 280, 328, 335, 394, 429, 442, 452; således ett femtiotal omtyckta melodier, de flesta visserligen med

utplånad rytm, ty så var tidens sed; vidare4) af den upptvingade tonhöjden, af de dubbelt för långa noterna (alla breve hade behöfts), af de bokstafligen åtlydda obligatoriska fermaterna;

5) af den mängd undermåliga koralprodukter, dem ingen vid omtryckning vågade utesluta (»antagna» förstås), hvilka gjorde den alltid *icketillhandsvarande* minimitabellen lika nödvändig som efterlängtad och saknad;

6) af den visserligen djupt kända, men alls icke *er*kända melodibristen: man trodde sig lugnt kunna lita på, att prästerna icke skulle skrifva »sådana» psalmer — hvilket dock rätt ofta inträffade;

7) af den för hrr förläggare glädjeskimrande tid, snart en saga blott, då de beredde sig en guldgrufva genom omtryckning af den klassiska boken — vår musiks Schiboleth och »oförändrade augsburgiska bekännelse».

—

VI.

Slutet.

År 1918.

Elfva år hade förflutit, sedan *första allmänna svenska kyrkomusikermötet* hölls i Stockholm sommaren 1907.

De väckelser, som detta gaf, hade varit af en omfattande betydelse och burit rika frukter. Genom knytande af personliga bekantskaper, genom utbyte af tankar och åsikter i en hel del vårt fack rörande ämnen, hade ett ökadt samförstånd vunnits och kårandan väsentligen höjts i såväl kyrkligt- musikalisk som i allmän humanitär mening. Afvoghet och misstro hade gifvit vika, små eller stora tvistigheter, som kunde förekomma, störde icke det allmänt kordiala i umgänget: ty alla visste ju, hurusom i musik dissonanserna ha förmågan, att till det sublimas högsta höjd lyfta och stegra dess öfversvinneliga verkan.

Man hade för öfrigt känt sig ryckas med af den glädjande nya allmänna rörelse, hvars lösen var: samling till arbete för fosterlandets väl! Det gällde alltså äfven på vårt område att söka framkalla de slumrande andliga krafter, som blott behöfde solljus och värme för att väckas och för att åstadkomma en efterlängtad nationell uppblomstring.

Flera sådana kamratfester hade under årens lopp ägt rum och alltid präglats af denna humanitetens upplysta syn på tingen, som gjorde diskussionerna till verkliga glädjestunder. Fjärran från trångbröstadt småsinne, fällde man ej förhastade domar öfver andras skiljaktiga meningar elleröfver nya uppslag till kyrkom usikens fromma. Man hade öfvergifvit plägseden att sätta en parlamentarisk omröstning i stället för den tålmodiga vetenskapliga granskningen, som nu öfverlämnades åt fackmän af erkänd opartiskhet. Kort sagdt: man hade tillägnat sig de bästa metoder, hvilka medgåfvo utvecklingen af alla de krafter, som så väl behöfde tagas i anspråk till främjande af gemensam ma intressen, i det alla lystrade till fältropet: upp till arbete för nationell samling!

Då inträffade en händelse, som skulle ge denna bok en alldeles oväntad afslutning.

***

I mina tidigare år kände jag en ung man, hvilken liksom jag ifrade mycket för koralreformen. Vi hade omtrent samma uppfattning rörande sättet, men i grund och botten olika lynnen. Jag var en fridens man, han en stridens. På spe kallade han mig ibland för Melanchton, men ville icke m edge, att hos honom fanns någonting utaf L uther. Vid våra sam tal i äm net sökte jag alltid däm pa hans ifver, men vanligen förgäfves. Sedan han i tideböckerna, som orden föllo, med egna ögon sett, huru melodiförfalskningen (ett af honom uppfunnet uttryck)

hänsynslöst och, som han trodde sig hafva märkt, under en hycklande mask under långa tider system atiskt bedrifvits, med uppgifvet syfte att gagna församlingen, men i själfva verket till hennes skada och fördärf, sade han, att om något vore ett djäfvulens verk, så vore det detta. Blefve protestantism en beröfvad sin ljusa frimodighet, dess sånger sin klang af hjältedikt och hjärtevärma, dess accenter och rytmer söfda och bebelagda med sordin, då vore dess historia all. A ldrig har jag, ej ens på teatern, sett någon såsom han genombäfvas af fasa, då rundtom kring koralboksutgifvare m ed höga later och granna företal uppträdde för att befästa oss i den tron, att allt vore bra som det är.

Jag sökte för honom förklara de historiska orsakerna till förfallet: kulturens nedgång, ja undergång under 30-åriga kriget; vidare: Operans uppkomst, hvars stil naturligtvis var en annan, men som af den tidens esteter i blindo troddesvara en *fulländning af kyrkostilen,* Därför är *Palestrina* för oss viktig, att vi ej skola låta oss kringföras af allehanda lärdomsväder, till förfång för kyrkostilen. Liksom det i arkitekturen finnes kyrklig stil, så äfven i musiken. så inbröt förflackningen ohejdadt och ...

»Ja, alldeles som i våra dagar, då man dristar sig hallstämpla en moderniserad förflackning som fulländning.»

Jag sökte vidare lugna hans upprörda känslor med påpekande af, att under religionskrigen protestanter och katoliker hatade icke blott hvarandra och hvarandras kult, utan äfven hvarandras musik (hvilket Luther aldrig kunnat ana). På så sätt, då den katolska musiken fortfor att vara ymnig och rik, så måste den protestantiska, *för kontrastens skull*, få en prägel af den allra största torftighet, så att ej ens en unison sångkör fick medverka vid deras gudstjänter. Från forna tiders religionshat ha vi sålunda hela denna misär. Dessutom sökte jag trösta honom med den »utjämnade» församlingssångens stora prisbillighet, då den alls ingenting kostade och utgifterna till kyrkomusiken således nästan alldeles bortföllo ....

»Schlecht und billig, ja. Har du icke i din ohjälpliga optimism kunnat märka, att församlingarna börjat tystna?»

Så kunde vi ibland fortstätta till långt in på natten.

Det kan tilläggas, att han med sin argsinta penna förpassade ur tiden åtskilliga koralböcker. I polemiken var han en animerad deltagare, och när han stötte på någon riktigt energisk motståndare, blef det lif och lust; deras strid kunde ibland erinra om beskrifningen hos Frithiofs skald:

De spände hop som örnar utöfver vredgad sjö; de brottades som björnar uppå sitt fjäll af snö. Rotfästad klipa hölle väl knappast etc.

Den omförmälda händelsen bestod uti att vi bägge en dag oförmodadt råkades, efter det våra vägar icke på länge kommit att mötas.

»Nej, se goddag», utbrast han, »du gamla optimist! Huru lefver 'värden' med dig?»

»Goddag! jo tack, jag har en mycket hygglig *värd*, så att jag kan få blåsa klarinett, flöjt, spela violin, violoncell, altfiol, orgel, piano och kontrabas 18 timmar på dygnet!»

»Nå, men hvad gör du annars?»

»Sofver som en stock.»

»Hvad är det du har där i bakfickan?»

»A, bara ett litet manuskript, som jag tänkte ...»

»Får jag låna det ett par dar?»

»Gärna.»

Skildes åt. Om två dar kom han hem till mig med m anuskriptet jäm te ett af honom författadt *tillägg*, som han trodde vara åtskilligt piffigare än gamla slutet.

»Du får det», sa’ han.

—

Här vidtager nu den intresserade sångarbroderns

Afslutning och tillägg.

År 1918 (b).

Som kyrkomusikens idkare, trots deras väsentligen höjda bildningsnivå och kyrkomusikens allmänna framsteg, på grund af att de voro kyrkobetjänte, icke kunde vinna inträde i kyrko- eller skolråd, var det heller ingen, som där förde konstens talan beträffande de praktiska anordningar, som voro af nöden för ett framgångsrikt reformarbete. Detta gjorde, att allt förblef vid det gamla.

Sedan, efter år 1907, den ända upp till Luther sig sträckande historiska kontinuitetens tråd i detta ämne för alltid afslitits, befann man sig småningom åter inne i det gamla ovisshetens tillstånd. Den åter och åter uppdykande »frågan» stöttes och blöttes likt gummans skinnpäls. De till mötena insända diskussionsämnena voro vanligen stiliserade så här: I hvilken riktning bör utvecklingen af vår koralsång fortgå? etc. Ja, man måste tillgripa det gamla medlet att, genomutdelande af resestipendier åt framstående akademiledamöter, få dem att resa till — Kristiania — *efter* unionsbrytningen! — för att, väl för 7:de gången taga kännedom om den »lifliga» Lindemanska koralen. Huru skulle man eljest kunna veta, huru *vår* blifvande koral skulle komma att se ut? På det viset vann det ohistoriska slagdängsmaneret alltmera terräng, och koralböcker växte som svampar ur jorden.

Andra förnekare af den historiska kontinuiteten tänkte sig sakens ordnande (liksom alltid behöfde den »ordnas») som en ämbetsåtgärd af ett enkom därför inrättadt byråkratiskt skrifvardöme, där känslans konst skulle underkastas en flinthård behandling. Genom omröstning emellan olika riktningars representanter skulle då ett slags lottkastning, minnande om de romerska soldaternas vid korsfästelsen, företagas samt sanning och lögn ändtligen komma till en slutlig och afgörande kraftmätning. I sanning storartadt!

Många föreställde sig, att allt berodde på »en varsam revision af vår koralbok», synnerligast på inskrifvande af inom musiken berömda namn på den gamlas titelblad. Denna åsikt var koralförläggarnas, hvilka kunde berömma sig af att ensamma vara initiativets män.

Annars skilde man på sina håll emellan nyrytmisk och gammalrytmisk; med den förra menade man glad lindemaniansk, med den senare någonting alldeles okändt.

För nytt var man mångenstädes ej obenägen, såvida detta näml. 1:o ej skilde sig från det gamla, 2:o hade egenskapen att kunna rycka församlingen med sig.

Detta senare slags optimism, som blifvit till ett slagord med utopisk innebörd, hvilade på det antagandet, att religionsentusiasm omedelbart föder musikentusiasm, denna åter lika omedelbart sångkunskap och medveten sångplikt. En församling är enligt denna åskådning en sångkår af sällsynt homogenitet. Blott ledning behöfves, hvilken kan fås för en ringa penning (— 12: 50 i kvartalet —).

Kyrkosångens *enhet* hade äfven upptagits på programmet. Här tänktes mångfalden af sjungande församlingar hafva uppgått i en enda.Fördröjandet af psalmboksrevisionen hade gjort, att de många kända metriska inadvertenserna, såsom: »Vänd af din vrede», »Din sanna fruktan **och**» m. fl. hade blifvit den käpphäst, på hvilken *metrikerna,* ett ringa fåtal organister, ridit spärr emot den sannskyldiga koralrytmen. Inför deras lära, att texten vore hufvudsaken, måste de verkliga rytmerna ge vika för en godtycklighet som beröfvade koralen all hållning. I grund och botten föraktande den protestantiska koralen, använde de den blott för sina egna syften och hugskott. I stället för att vi andra gladde oss åt att se nyrenoverade, äkta gamla koraler, stodo metrikerna alltid

färdiga att, likt draken i Uppenbarelseboken, uppsluka de nyfödda. Metrikerna uppträdde med stor pondus på alla koralmöten och ansågos representera bildningen (i metrik), beläsenheten, religionen. De voro den tidens enda musikauktoriteter.

Vår bokligt lärda värld hade, med sina barndoms- och ungdomsminnen från skolbänken, äfven det af läroverkets dagliga morgonandakt med koral, där denna ackompanjerades å ett mindre harmonium af något litet snällt underbarn till 10-åring. Att bortåt ett decennium dagligen under likgiltig tystnad deltaga i denna repertoar på cirka 7 koraler, svaga, stela, färglösa, utgjorde den kurs i ämnet, som blitvande studenter, professorer, församlingslärare, kyrkofurstar, ledamöter af akademier och lärda samfund, publicister och andra snillen, utom i undantagsfall, hade till sitt förfogande, när det gällde att, därtill uppfordrade, yttra sig i »koralfrågan». (Den var nämligen och förblef alltid *en fråga*, huru mycket, huru ofta den än dryftades och »ordnades».)

Spåren förskräcka. Men icke desto mindre hade under årens lopp ej så få musikbegåfvade ungdomar offrat sina bästa dagar och krafter, ja fortsatt därmed in i ålderns höst, att af böjelse för ämnet genomleta k. Bibliotekets alla gömmor för kyrkomusik, självfva bekostat sig resor och facklitteratur, i nattens timmar suttit vid studielampan, om dagarna gett lektioner, men slutligen, dignande under öfveransträngning och nattvak, bragts till ett hopplöshetens tillstånd, utan annat resultat än anseendet att ha varit opraktiska svärmare.

Så ljöd den lärda världens dom: En auktoritet kan endast aflösas af en större auktoritet; men hvem vill i sin fåvitsko framträda, påstående sig vara en sådan?

Organisterna, som jämte sina genom föreningsväsendet vunna oskattbara fördelar af världsvana och humanitet äfven fått blicken öppen för den verkliga koralens uttrycksfulla, smidiga och trosvarma kynne, när de iakttogo allt detta, oroades deras sinne och de började frukta, att de möjligen kunnat ha orätt. Alltmera sällan hörde man i kyrkorna kort not bredvid lång. Man fick vara nöjd med vackra preludier. Snart nog fanns den rytmiska koralen, protestantismens bålverk och lunga, *blott på Skansen* jämte sjuglasvagnen och andra se- och hörvärda föremål. Kyrkokörerna aflystes eller självdogo i brist på anslag, kyrkogångarna sökte enbart förståndsmässig andlig näring, men älskade icke Herrens sköna gudstjänst för dess skönhets skull. Sankeys sånger blefvo vår enda folkmusik, nämligen på konventiklar, medan kyrkorna stodo tomma.

Så småningom inbröt, tycktes det, *den andra* stora fimbulvintren eller koralnedisningsperioden med årtalet 1918. Den första hade årtalet 1819.

Eller döm själf, käre läsare! Här ett referat i sammandrag af ett den outslitliga koralfrågans dryftande på år 1918 hållet organistmöte i Stockholm.

-- -- -- -- -- -- -- -- -- -- -- -- -- -- -- -- -- --

Sedan hr ordföranden öppnat sammanträdet och protokollet från gårdagen upplästs och gillats, genomgicks föredragningslistan, som uteslutande upptog detaljer rörande koralfrågan.

Efter en orienterande inledning angående öfverläggningens innebörd jämte en uppmaning till vederbörande talare att fatta sig kort, följde dessa ämnen i nedan nämnda ordning:a) *Anser mötet, att fermaterna i den Haeffnerska koralboken böra bibehållas?*

Härvid utspann sig en ganska vidlyftig, men sakrik diskussion. De flesta talare ansågo fermaterna vara af stor praktisk nytta för organisterna självfva; ty då, såsom en af dem uttryckte sig, organisten hunnit fram till en fermat, är det klart att han behöfver en rundlig tid på sig, för att i psalmboken läsa och i minnet inprägla följande textrad, huru skulle det annars gå med hans sång? Denna meningsyttring framkallade flera bravorop och: »proposition», hvarvid frågan med enhälligt *ja* besvarades.

b) *Anser mötet de Haeffnerska halfnoterna böra bibehållas och, om så är, hvilken metronomisering bör hvarje sådan not erhålla?*

Den först uppträdande talaren, som sade sig ha gjort specialstudier i ämnet, uttryckte sin djupaste afsky mot den

förgripelse som öfvats, i det man sökt förvandla de gamla kära halfnoterna till fjärdedelar. Hvad hade man för befogenhet, utbrast han, att göra den ringaste ändring i »den antagna koralboken»? Har en kapellmästare skrifvit en halfnot, så är det klart, att han också *menat* en halfnot och icke en fjärdedel; bad likaledes få påpeka, att då en kapellmästare skrifver 4/4-dels takt, så menar han *icke* alla breve, hvilket ju kunnat rättfärdiga tilltaget med fjärdedelar; nu saknades alla skäl till den nymodiga förändringen, som måste stämplas som ett fräckt auktoritetstrots. Hvad metronomiseringen beträffar, så skulle tal. helst sett, att den frågan icke blifvit väckt, då dess nymodighet ju svär mot all religion; men då nu så skett, trodde han sig för sin del böra tillstyrka, att **2:ne metronomslag** *på* **hvarje** *halfnot* af Maelzel **ställd på 58** (säger **58**) antages såsom normgifvande.

Ett allmänt sorl af bifall och tillfredsställelse hälsade denne talares anförande, och beslöts likaledes enhälligt halfnoternas bibehållande, jämte den föreslagna metronombeteckningen.c) *Har mötet någonting att erinra mot minimitabellens aflysande?*

Flera talare påpekade farorna af akademiens minimitabell, såsom motverkande *enheten*. Antag, yttrade en af entusiasterna för enhetstanken, att några åhörare från grannförsamlingen infunnit sig och *203* står som gradual på nummertaflan, men organisten behagar välja mekn *264;* hvad skall följden bli? Hvilket sammelsurium, då de i grannförsamlingen ä' vana att sjunga och äfven nu ljudeligen sjunga mel:n 203! Må man spela dessa båda melodier sam tidigt, och jag tror, att inte ens Sveriges lärdaste kontrapunktist skall förmå bringa någon harmoni dem emellan.

Ordf.: Beslutar mötet för sin del aflysa minimitabellen? Svar *ja.*

d) *Anser mötet, att tonhöjden i 1819 eller som vi hädanefter vilja kalla den* ***1918*** *års k. b. är den rätta, eller bör den sänkas eller höjas?*

Det påpekades, att visserligen vore tonhöjden i allmänhet mycket för hög, så att hela skaror af sjungande menighet därigenom fått sina röster totalt förstörda. Men de, som klaga däröfver, veta icke hvad saken gäller; det gäller att, som det heter, taga förnuftet till fånga under trons lydnad. Hvarför har man en auktoritet? Jo, därför att han skall vördas och åtlydas. De gamla fenicierna t. ex. förstodo denna sak i grund. L äs beskrifningen öfver Moloksoffren! Nog, nog! ljöd det, och med hänförelse beslöts tonhöjdens bibehållande.

e) *Anser mötet, att nyupptagna melodier böra till om växling i koralboken införas?*

1:ste talaren: Sant är, att en hel del melodier i vår annars så härliga k. b. äro jämmerligt fula, ja plågsamma. Men just häri ligger deras oändliga värde. Ty, mina herrar, det är genom pröfningar och vedervärdigheter af alla slag som människan m åste renas och luttras för ett högre lif. Jag ber, för att belysa denna sanning, få välja ett exempel,som herrarna måhända skola finna väl trivialt. Antag, att en fattig vandrande musikant med ett ostämdt instrument, ett positiv, ställer sig utanför mitt fönster, vefvande en gemen slagdänga; jag kan då be karlen *gå.* Men, mina herrar, hvart skulle då den pröfningens och vedervärdighetens sant uppfostrande verkan, hvarom jag talar, taga vägen? Den skulle ju gå på samma gång som han. Nej, låt honom stanna kvar och prisa i ditt stilla sinne den försyn, som skickat honom i din väg.

Ytterligare 10 talare hade anmält sig, men sade sig vara förekomna af den förste ärade talaren.

Därpå besvarades frågan med ett ljudeligt, rungande *nej!*

*

Efterskrift.

Konsten att skrifva koralböcker måste bli helt allmän.

När hvar och en af oss kyrkomusici hunnit skrifva hvar sin egen koralbok, först då kan *allas* öfvertygelse på detta område blifva tillräckligt representerad.

Koralkomponisterna från olika århundraden, ehuru de diktat ur fullaste hjärta och sålunda åstadkommit en psalmens melodiskrud, som långt mera än annan musik trotsat tidens tand, ha ju, enligt en nyare åskådning, blott i sina tondikter framställt vissa lösa förslagsmeningar, dem det beror på oss icke blott att antaga eller förkasta, utan äfven att genom hvilka som helst godtyckliga ändringar och »förbättringar» inrätta efter vår egen bekvämlighet som tjänstgörande.

Nu säger ordspråket: så många hufv'en, så många sinnen. Men då naturligtvis den enes öfvertygelse i saken är lika god som den andres, en lika okränkbar helgedom, så följer däraf, att, på det allas mening skall fullt ut kunna göra sig gällande, också hvar och en får skrifva sin egen koralbok.

Först såmedelst kan all önskvärd omväxling förlänas korallitteraturen.

Någon torde invända, att då ha vi ju ett allas krig mot alla.

Ja väl: detta blir verkligen följden, om man förnekar den historiska kontinuitetens och forskningens rätt.Dock, det gifves ett annat sätt, gentemot hvilket de kära mästarna i sin himmel visserligen hafva ett medlidsamt leende.

Och detta skulle vara?

Att mangrant sluta sig till den ofvan omhandlade **1918** års koralbok.

*